

охарактеризувати як систему перехідного періоду. Основною особливістю такого стану є інтенсифікація процесів адаптації національного права до європейського права та права Європейського Союзу. Але для того, щоб вітчизняна правова система відповідала сучасним викликам, щоб вона була в змозі задовольнити потреби усіх суб'єктів правовідносин, необхідно спрямувати весь національний інтелектуальний потенціал на створення концептуальних засад розвитку правової системи перехідного періоду, вироблення практичних рекомендації щодо підвищення ефективності правового регулювання в сучасному українському суспільстві.

Література

1. Хаустова М.Г. Правова система серед інших узагальнюючих категорій правової науки // Вісник Академії правових наук України : зб. наукових праць / редкол. : В.Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2010. – № 4 (63). – С. 48-58.
2. Оніщенко Н.М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Н.М. Оніщенко. – К., 2002.
3. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи : загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л.А. Луць ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2005. – 32 с.

Галдикін Олександр Васильович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,

ТЕСТАМЕНТОЗДАТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Традиційно правосуб'єктність фізичних осіб – суб'єктів правовідносин розкривається через сукупність трьох складових елементів: правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. У свою чергу, ці елементи розглядаються в теоретико-правовій науці відповідно до тих чи інших юридичних властивостей суб'єктів правовідносин та не є однорідними за своїм змістом і мають певну структуру.

Метою даної роботи є з'ясування актуального питання, пов'язаного з визначенням змісту та місця у структурі правосуб'єктності такої юридичної властивості особи як тестаментоздатність. *Тестаментоздатність* – здатність фізичної особи бути суб'єктом спадкових відносин.

Історію виникнення та розвитку категорії «тестаментоздатність», а також урегульованість нормами вітчизняного цивільного права докладно висвітлено у статті О. Ракул «Питання тестаментоздатності: теорія та законодавче регулювання». Разом з тим автор слушно зазначає, що незважаючи на трива-

лий період існування, тестаментоздатність не знайшла єдиного тлумачення в доктрині цивільного права і, як наслідок, є недостатньо врегульованою цивільним законодавством, а також, що саме поняття існує лише на теоретичному рівні і в законодавстві не застосовується, попри те що розкривається його зміст [1].

Безпосередній інтерес категорія тестаментоздатності викликає в контексті визначення її місця у структурі правосуб'єктності фізичних осіб. Як *заповідальна правосуб'єктність*, тестаментоздатність оформлюється в римському праві, де вона визначається, як заповідальна правоспроможність (*testamenti factio*) [3, с. 309].

Незважаючи на той факт, що тестаментоздатність існує лише на теоретичному рівні у вітчизняній юридичній науці, передусім науці цивільного права, склалося стійке розуміння, за яким тестаментоздатність розглядається, як складовою частиною (елементом) *цивільної дієздатності* фізичної особи [2]. Разом з тим підходи до розуміння сутності тестаментоздатності дещо різняться.

Перший підхід: Тестаментоздатність – це здатність скласти заповіт [4]. За такої інтерпретації тестаментоздатність розуміється в її звуженому варіанті, лише як здатність фізичної особи до правовідносин активного типу, спрямованих на укладання заповіту.

Другий підхід логічно випливає із розуміння тестаментоздатності в римському праві, коли вона складається із двох частин (форм):

а) *активна тестаментоздатність* – здатність фізичної особи бути заповідачем (*testamenti factio activa*);

б) *пасивна тестаментоздатність* – здатність бути спадкоємцем (*testamenti factio passiva*) [5].

Як заповідальна правосуб'єктність, тестаментоздатність визначається, як складова (елемент) цивільної дієздатності, навіть у її пасивній формі: «Право на спадкування може вживатися у значенні «право (можливість) отримати спадок за заповітом». У цьому розумінні право на спадкування є елементом цивільної дієздатності (іноді його іменують «пасивна тестаментоздатність»)» [6, с. 710]. Саме таке розуміння тестаментоздатності є характерним для більшості представників цивільного права в їх спробі охарактеризувати зміст дієздатності шляхом наведення переліку її складових: правонабувальна здатність, правоздійснювальна або правовиконавча здатність, праворозпорядча здатність, угодоздатність, деліктоздатність, тестаментоздатність, трансдієздатність, бізнес-дієздатність [7].

Разом з тим питання тестаментоздатності дає принципово новий підхід до його розуміння в контексті існування інституту охорони прав зачатих, але не народжених дітей (*насцитурусів*), а саме: дискусії щодо питання про їх правоздатність. Проблему правового статусу зачатої, але ще не народженої дитини у спадкових відносинах піднімає О. Розгон. Спираючись на ч. 1 ст. 1222 та ст. 1261 ЦК України, де зазначено, що спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути особи, які були зачаті за життя спадкодавця й наро-

дилися живими після відкриття спадщини, а також, що в першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі й зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, вона ставить слушні питання: «Чи є зачата, але ще не народжена дитина суб'єктом права, й, відповідно, чи має вона правоздатність? Чи може взагалі йтися про правоздатність дитини, яка ще не народилася?» [8; 9].

Автор даної роботи вже зазначав на актуальності у вирішенні загальної проблеми правосуб'єктності питання чіткого розмежування фізичних осіб – суб'єктів права, фізичних осіб – суб'єктів правовідносин та фізичних осіб – учасників правовідносин, у контексті наявності чи відсутності тих чи інших елементів такої юридичної властивості як правосуб'єктність. Отже, на нашу думку: *фізична особа – суб'єкт права* наділена такою юридичною властивістю, як правоздатність, що виникає в момент її народження і припиняється в момент її смерті [10, с. 59]. Сама ідея визнання певних прав за неіснуючими ще чи вже суб'єктами права повною мірою вирішена введенням наукової категорії «*фантомна правоздатність*». Фантомна правоздатність – право неіснуючого суб'єкта бути носієм певних правомочностей за передбачених законом умов. Така правоздатність характеризується такими властивостями: виникає лише на підставі вказівки закону; реалізується в рамках закону і за наявності передбачених законом юридичних фактів; не пов'язується із наявним суб'єктом права; забезпечена юридичними можливостями її реалізації [7].

Тестаментоздатність ненародженої дитини, також як і загальна правоздатність, складається з двох елементів *здатності* і *можливості*. З тією різницею, що здатність виникає не в силу юридичного факту – народження, а в силу юридичного факту – зачаття. А можливість надається і гарантується державою через видання закону і створення відповідних державних інституцій для реалізації своєї правоздатності, в даному контексті передусім: ч. 1 ст. 1222 та ст. 1261 ЦК України.

Таким чином, тестаментоздатність, як юридична властивість, не позбавлена певного дуалізму у структурі правосуб'єктності. Безумовно, що активна тестаментоздатність, як здатність фізичної особи бути заповідачем, є елементом цивільної дієздатності.

Разом з тим пасивну тестаментоздатність ненародженої дитини, як її здатність бути спадкоємцем, не можна віднести до елемента цивільної дієздатності. Адже про яку дієздатність ненародженої дитини може бути розмова? Поза всяким сумнівом, тут ми маємо справу з одним із варіантів фантомної правоздатності. Пасивна тестаментоздатність ненародженої дитини, як її здатність бути спадкоємцем, виступає різновидом фантомної правоздатності, що, у свою чергу, викликає необхідність корекції місця пасивної тестаментоздатності у структурі правосуб'єктності, коли вона постає елементом такої юридичної властивості, як правоздатність.

Вищенаведене дає можливість сформулювати такі *висновки*:

- тестаментоздатність – це можливість фізичної особи бути суб'єктом

спадкових відносин;

-тестаментоздатність складається із двох частин (форм):

а) активна тестаментоздатність – здатність фізичної особи бути заповідачем (*testamenti factio activa*);

б) пасивна тестаментоздатність – здатність бути спадкоємцем (*testamenti factio passiva*);

- тестаментоздатність, як юридична властивість, не позбавлена певного дуалізму у структурі правосуб'єктності;

- активна тестаментоздатність, як здатність фізичної особи бути заповідачем, є елементом цивільної дієздатності;

- пасивна тестаментоздатність ненародженої дитини, як її здатність бути спадкоємцем, виступає різновидом фантомної правоздатності, що, у свою чергу, викликає необхідність корекції місця пасивної тестаментоздатності у структурі правосуб'єктності, коли вона постає елементом такої юридичної властивості, як правоздатність.

Література

1. О. Ракул. Питання тестаментоздатності: теорія та законодавче регулювання //Юридичний радник. – 2014. – № 3 (75) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://yurradnik.com.ua/zhurnal-men/avtori/stati-avtora/?term=author_980.

2. Цивільне право в Україні : курс лекцій : у 6-ти т. Т.1. / Р.Б. Шишка (керівник авт. кол.), О.Л. Зайцев, Є.О. Мічурін та ін. ; за ред. Р.Б. Шишки та В.А. Кройтора. – Х. : НУВС, 2004. – 417 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.studfiles.ru/preview/5455540/page:35/>.

3. Бартошек М. Римское право: Понятия, термины, определения / М. Бартошек ; пер. с чешск. – М. : Юрид. лит., 1989. – 448 с.

4. Ковальчук Я. Право на складання заповіту // Юридичний журнал. –2006. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2416>.

5.Покровский И.А. История римского права / И.А. Покровский. – М. : Статут, 2004. – С. 504.

6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар ; за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К. : Правова єдність, 2007. – С. 1140.

7. Цивільне право в Україні : курс лекцій : у 6-ти т. Т.1. / Р.Б. Шишка (керівник авт. кол.), О.Л. Зайцев, Є.О. Мічурін та ін. ; за ред. Р.Б. Шишки та В.А. Кройтора. – Х. : НУВС, 2004. – 417 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.studfiles.ru/preview/5455540/page:35/>.

8. Цивільний кодекс України // ВВР України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356 (Із змінами, внесеними згідно із Законами України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

9. Розгон О. Правовий статус зачатої, але ще не народженої дитини у спадкових відносинах //Юридичний радник. – 2013. – № 5 (71) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bf-d1-80-d0-b0-d0-b2-d0-be-d0-b2-0-be/>.

10. Талдикін О.В. Окремі аспекти теорії правосуб'єктності фізичних осіб // Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2014. – № 3. – С. 55-64.